

PRAWO PODMIOTOWE

mgr Katarzyna Maria Zoń

Zakład Prawa Cywilnego i Prawa Międzynarodowego Prywatnego
Uniwersytet Wrocławski

Tytułem wstępu

- **prawo podmiotowe a normy prawne (system prawny):**
 - koncepcja prawnonaturalna,
 - nurt pozytywistyczny,
- koncepcja **umiarkowanego pozytywizmu:**
 - **priorytet norm prawa stanowionego** względem praw podmiotowych – prawa podmiotowe wyznacza obowiązujący system prawny (prawo przedmiotowe),
 - założenie: system norm stanowionych **respektuje powszechnie akceptowane wartości**,
 - gwarancja – **demokratycznie powoływane organy prawodawcze + kontrola** norm prawnych z punktu widzenia **wartości konstytucyjnych**,

Tytułem wstępu

stosunek cywilnoprawny

=

prawo podmiotowe + odpowiadający mu obowiązek

prosty

- tylko **jednej stronie** przysługuje **prawo podmiotowe**,
- sprzężenie z **obowiązkiem drugiej strony**,

złożony

- **każdej stronie** przysługuje prawo podmiotowe skuteczne wobec drugiej strony,
- każdy podmiot występuje w **podwójnej roli**: uprawnionego i zobowiązanego,
- **prawa i obowiązki skorelowane treściowo.**

Pojęcie

- **pozytywnie oceniana** (korzystna) **sytuacja jednostki** w społeczeństwie,
- sytuacja **prawna** wyznaczona podmiotom **obowiązującymi normami prawnymi** – określają one zdarzenia prawne, które jeśli się spełnią, wywołują **konsekwencje** polegające na **powstaniu** praw podmiotowych,
- przysługująca osobie uprawnionej **sfera możliwości postępowania w określony sposób**:
 - może polegać zarówno na **działaniu**, jak i **wstrzymaniu** się od działania,
 - **brak pozytywnego działania** może się wiązać z negatywnymi dla uprawnionego skutkami w postaci **osłabienia prawa** (np. przedawnienie) lub jego **wygaśnięcia**,

Pojęcie

- wynikająca ze stosunku prawnego **wiązka połączonych ze sobą funkcjonalnie uprawnień** – element treści stosunku cywilnoprawnego,
- służy do opisanie sytuacji prawnej podmiotu **względem innego podmiotu**

jego korelatem określone obowiązki tych podmiotów,
- **cel: zabezpieczenie i ochrona prawnie uznanych interesów** osoby uprawnionej,
- **zasadniczo** uprawnionemu przysługuje kompetencja do żądania, by **organ państwa** dysponujący **przymusem** doprowadził do **zrealizowania obowiązków** sprzężonych z prawem podmiotowym.

Uprawnienie

- **normy prawne prawa cywilnego** wyznaczają **adresatom obowiązek** określonego **zachowania** (działania lub zaniechania) na rzecz **określonych** innych **podmiotów**/ obowiązek określonego zachowania uzależniony od dokonania czynności przez określony inny podmiot,
- **uprawniony** – osoba, **na której rzecz** podejmowane **jest nakazane zachowanie** lub która **ma kompetencję** do dokonania czynności tworzącej, znoszącej czy aktualizującej obowiązek adresata normy,
- **uprawnienie** – **sytuacja prawna** stworzona dla uprawnionego przez **normę prawną**,
- **dwie zasadnicze kategorie:**
 - uprawnienia **w ścisłym znaczeniu** – adresat normy jest zobowiązany wobec uprawnionego do **określonego zachowania**,
 - **kompetencje** – sytuacja podmiotu mogącego dokonać **czynności prawnej skutkującej ustanowieniem, zaktualizowaniem lub zdezaktualizowaniem obowiązku prawnego** adresata normy.

Normatywne postacie uprawnień

wyróżnione w oparciu o **treść norm prawnych**

- **uprawnienie bezpośrednie,**
- **roszczenie,**
- **uprawnienie kształtujące,**
- **uprawnienie do żądania ukształtowania stosunku prawnego,**
- **zarzut,**

Uprawnienie bezpośrednie

- polega na **możliwości podejmowania** przez **uprawnionego** wszystkich albo określonych **działań wobec pewnego dobra**,
- możliwość **korzystania** z danego dobra na **różne sposoby**,
- uprawnienia **bezwzględne** – **skuteczne** wobec **nieoznaczonego kręgu osób**,
 - ↪ **powszechny obowiązek zaniechania** określonego postępowania **wobec uprawnionego**,
- zasadnicza rola w konstrukcji **praw rzeczowych** oraz **praw na dobrach osobistych i dobrach intelektualnych**.

Roszczenie

- polega na możliwości **domagania się od indywidualnie oznaczonych osób**, aby zachowały się w **określony sposób** (czynienie, zaniechanie, znoszenie),
- jego odpowiednikiem jest **indywidualny obowiązek określonego zachowania**,
- uprawnienie **względne** – skuteczne wobec **oznaczonego kręgu osób** (indywidualnie wskazany podmiot, grupa podmiotów)
- wchodzi w skład **wierzytelności** w stosunkach zobowiązaniowych,
- cechy:
 - **wymagalność** – **obowiązek** zobowiązanego stał się **aktualny**: spełniły się **przesłanki** powstania + nadszedł **termin** wykonania,
 - **zaskarżalność** – możliwość **dochodzenia** realizacji roszczenia **przed sądem** i **egzekwowania** z pomocą komornika; zwrócenie się do organów państwowych celem przymuszenia podmiotu zobowiązanego do nakazanego zachowania.

Uprawnienie kształtujące

- **kompetencja**, by **własnym działaniem, jednostronnie** spowodować **powstanie, zmianę lub ustanie stosunku prawnego** (ustanowienie, aktualizacja, dezaktualizacja obowiązku drugiej strony),
- sam **uprawniony** powoduje **zmianę w sferze praw i obowiązków drugiej strony** stosunku prawnego,
- prowadzi do **zmiany sytuacji prawnej** stron,
- **nie odpowiada** mu **bezpośrednio żaden obowiązek** drugiej strony,
 obowiązek ten ma **charakter ogólny i pośredni**,
- np. uprawnienie do **wypowiedzenia** stosunku prawnego, prawo **odstąpienia** od umowy, prawo pierwokupu.

Uprawnienie do żądania ukształtowania stosunku prawnego

- prawo do **powództwa o ukształtowanie**,
- na **żądanie jednej ze stron** stosunku prawnego **sąd jest zobowiązany wydać orzeczenie** wpływające na **istnienie lub kształt** stosunku prawnego,
- **inicjatywa dokonania zmiany** w stosunku prawnym należy do **podmiotu prawa**,
- **zmiana** następuje na **skutek wydania orzeczenia**, nie zaś przez czynność uprawnionego,
- np. **żądanie waloryzacji świadczenia**, **żądanie rozwiązania spółki cywilnej**.

Zarzut

- różne sytuacje prawne – najczęściej szczególna **postać kompetencji**,
- w istniejącym stosunku prawnym **osoba obowiązana** może **odmówić spełnienia** skierowanego przeciw niej roszczenia innej osoby,
- dla **wywołania skutków prawnych** musi zostać **podniesiony przez uprawnionego**,
- **uchylenie się** od spełnienia obowiązku i **uniemożliwienie** drugiej stronie **realizacji roszczenia**:
 - **przejściowo** – zarzut **dylatoryjny**, np. zarzut niespełnienia świadczenia wzajemnego,
 - **trwale** – zarzut **peremptoryjny**, np. zarzut przedawnienia.

Rodzaje praw podmiotowych

postacie praw podmiotowych wyróżnione z uwagi na
strukturę ogólną, cechy konstrukcji praw i ich funkcje

- **prawa bezwzględne i względne**, prawa podmiotowe w zobowiązaniach realnych, podporządkowane prawa bezwzględne
- **prawa majątkowe i niemajątkowe**,
- **prawa zbywalne i niezbywalne**,
- **prawa związane**,
- **prawa akcesoryjne**,
- **prawa podmiotowe czasowe (ekspektatywy)**.

Typy praw podmiotowych

ze względu na ich **treść praw podmiotowych**
(np. własność, najem),

- **podmioty prawa cywilnego nie mogą powoływać nieprzewidzianego przez ustawodawcę prawa podmiotowego bezwzględnego (katalog zamknięty),**
- przy **prawach względnych** w stosunkach zobowiązaniowych podmioty mogą **w drodze umowy** powoływać prawa podmiotowe **o innej treści** niż typy ustawowe.

RODZAJE PRAW PODMIOTOWYCH

Prawa względne i bezwzględne

kryterium rozróżnienia:

skuteczność praw podmiotowych wobec innych podmiotów

- prawa **skuteczne wobec wszystkich** (*erga omnes*),
- **ograniczają** sferę postępowania wszystkich – każdy ma **obowiązek nieingerowania w sferę możliwości** postępowania uprawnionego,
- **treść praw** wyznaczona przepisami ustawowymi,
- podmioty **nie mogą kreować** prawa nieprzewidzianego przez ustawodawcę,
- **konkretyzacja i indywidualizacja** obowiązku wskutek naruszenia prawa bezwzględnego – uprawniony ma roszczenie w celu ochrony prawa,
- np. prawo własności (art. 140 KC),

- prawa **skuteczne jedynie wobec określonych podmiotów** – stron stosunku (*inter partes*),
- **strony regulują** swoją sytuację prawną – mogą **powoływać prawa podmiotowe o innej treści** niż typy ustawowe,
- zasadniczo wraz z powstaniem prawa podmiotowego względnego uprawnionemu przysługuje roszczenie,
- modelowo: stosunki zobowiązaniowe – wierzyciel może żądać od **dłużnika** spełnienia określonego świadczenia.

Prawo własności jako prawo podmiotowe bezwzględne

- A jest właścicielem samochodu,
- wszyscy mają obowiązek nieingerowania w sferę praw określonych prawem własności (B, C,.....)
 - art. 140 KC: *W granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel może, z **wyłączeniem innych osób**, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rozporządzać rzeczą.*
- B bezprawnie zawładną rzeczą będącą własnością A,
- konkretyzacja i indywidualizacja: A ma w stosunku do B roszczenie o zwrot rzeczy (roszczenie windykacyjne)
 - art. 222 § 1 KC: **Właściciel** może żądać od osoby, która włada faktycznie jego rzeczą, ażeby rzecz **została mu wydana**, chyba że osobie tej przysługuje skuteczne względem właściciela uprawnienie do władania rzeczą.

Prawa majątkowe i niemajątkowe

kryterium rozróżnienia:
typowy interes, jaki dane **prawo chroni**

- **głównie** służy ochronie **interesu ekonomicznego** – jego wartość da się wyrazić na potrzeby wymiany dóbr (zwykle w pieniądzu),
- w **szczegółności**: prawa rzeczowe, wierzytelności opiewające na świadczenia majątkowe, prawa majątkowo-mażeńskie, prawo do świadczeń alimentacyjnych,

- **nie da się określić** ekonomicznej wartości prawa chronionego przez dane prawo podmiotowe,
- da się określić ekonomiczną wartość, ale **nie decyduje ona o znaczeniu**, które danemu dobru przypisuje społeczeństwo,
- w **szczegółności** są to: prawa osobiste i rodzinne niemajątkowe (stanowiące element stosunków między małżonkami, krewnymi),
- podlegają **szczegółnej regulacji prawnej** (np. w zakresie właściwości sądów).

Prawa zbywalne i niezbywalne

kryterium rozróżnienia:

dopuszczalność **zmiany podmiotu prawa przez czynność prawną**

- uprawniony ma kompetencję do **przeniesienia** na inne podmioty przysługującego mu **prawa podmiotowego** w drodze czynności prawnej,
- co do zasady **prawa majątkowe** (wyjątek: art. 254, 300, 449, 912 KC),
- *Nie można przez czynność prawną **wyłączyć ani ograniczyć** uprawnienia do przeniesienia, obciążenia, zmiany lub zniesienia prawa, jeżeli według ustawy prawo to jest zbywalne (art. 57 § 1 KC – wyjątek: art. 509 KC),*
- są zwykle **dziedziczne**,

- o niezbywalności decyduje **przepis ustawy albo funkcja prawa**,
- zasadniczo **prawa niemajątkowe**,
- z reguły są **niedziedziczne** (w razie śmierci uprawnionego nie przechodzą na spadkobierców).

Prawa związane

- szczególna forma **ograniczenia zbywalności** prawa majątkowego,
- ustawodawca rozstrzyga, że **podmiotem danego prawa** może być **tylko ta osoba**, której **przysługuje określone prawo**,
- **nie mogą** być przedmiotem **samodzielnego obrotu prawnego**,
- **można je przenosić** na inne podmioty **tylko łącznie z prawem**, z którym są związane,
- np. służebność gruntowa, która może przysługiwać tylko każdoczesnemu właścicielowi nieruchomości (art. 285 KC).

Prawa akcesoryjne

- służą **umocnieniu innych praw podmiotowych (głównych)**,
- ich **istnienie i treść zależy od innych** praw podmiotowych, z którymi są **funkcjonalnie związane**,
- np. zastaw, hipoteka, poręczenie (prawa akcesoryjne) jako prawa zabezpieczające wierzytelności (prawo główne).

Prawa podmiotowe tymczasowe (ekspektatywy)

- chronią **oczekiwanie** (ekspektatywę) podmiotu na **uzyskanie prawa ostatecznego**,
- powstanie lub nabycie prawa jest uzależnione **od przyszłego zdarzenia** (np. ziszczenie się warunku, upływ terminu),
- funkcja: **przygotowanie i zabezpieczenie przyszłego prawa**, prowadzącego do **ostatecznego zaspokojenia określonych potrzeb** (interesów) podmiotu uprawnionego.

NABYCIE I UTRATA PRAWA PODMIOTOWEGO

Nabycie prawa podmiotowego

- pojęcie: prawo **zaczyna przysługiwać** określonej osobie, której **wcześniej nie przysługiwało**,
- **sposoby** nabycia – **podziały**:
 - nabycie pochodne i pierwotne,
 - nabycie pod tytułem szczególnym i ogólnym,
 - nabycie translatywne i konstytutywne,

Nabycie pochodne

- odgrywa **podstawową rolę** w stosunkach cywilnoprawnych,
- nabycie od **innej osoby**, która to prawo **przenosi**,
- **skuteczność** nabycia zależy od tego, czy **przenoszącemu przysługiwało** przenoszone **prawo**,
- nikt **nie może przenieść** na inną osobę **więcej praw, niż sam ma** (wyjątki: por. art. 169 KC),
- obejmuje **umowne postacie przenoszenia praw** (np. sprzedaż, darowizna, cesja wierzytelności) oraz **dziedziczenie** (dziedziczenie ustawowe i testamentowe).

Nabycie pierwotne

- nabycie **nie następuje od innej osoby**,
- **nie zależy** od tego, że uprzednio prawo przysługiwało określonemu podmiotowi,
- prawo poprzednio **w ogóle nie istniało** (np. nabycie własności rzeczy przez zawłaszczenie w odniesieniu do rzeczy niczyjej),
- prawo **wcześniej istniało** i komuś przysługiwało (np. zasiedzenie rzeczy),
- nabycie **bez woli poprzednika**, z mocy zdarzeń wskazanych **ustawą**,
- **zasadniczo** prowadzi do **uzyskania prawa bez obciążeń**, chyba, że przepisy stanowią inaczej.

Nabycie pod tytułem szczególnym i ogólnym

- dotyczy **wyłącznie** nabycia pochodnego,
- **sukcesja = następstwo prawne**,
 - nabycie pod tytułem **szczególnym** (sukcesja singularna),
 - nabycie pod tytułem **ogólnym** (sukcesja uniwersalna),
- jest **skuteczne**, o ile dane prawo przysługiwało poprzednikowi,
- zasadniczo uzyskanie prawa ze **wszystkimi ograniczeniami**,

Nabycie pod tytułem szczególnym i ogólnym

- nabycie **pod tytułem szczególnym (sukcesja singularna)**:
 - nabycie **indywidualnie oznaczonego prawa** (praw podmiotowych),
 - każde prawo traktowane jako **samodzielny przedmiot transakcji**,
 - np. przeniesienie prawa w drodze czynności prawnej,
- nabycie **pod tytułem ogólnym (sukcesja uniwersalna)**:
 - prowadzi do **nabycia całego lub części majątku** na podstawie **jednego zdarzenia prawnego**,
 - dopuszczalne tylko w przypadkach **przewidzianych przez ustawodawcę**,
 - nabywca wchodzi **w sytuację prawną poprzednika** zarówno w zakresie nabycia **praw**, jak i **obowiązków** (obciążeń),
 - np. dziedziczenie: na skutek jednego zdarzenia prawnego (śmierć osoby fizycznej – spadkodawcy), na spadkobierców przechodzi spadek (stanowiący ogół praw i obowiązków) – art. 922 KC.

Nabycie translatywne i konstytutywne

- nabycie **translatywne**:
 - prawo **istniało wcześniej**,
 - **przejście** istniejącego prawa z jednego podmiotu na drugi,
 - nabywca uzyskuje prawo o **niezmienionej treści**,
- nabycie **konstytutywne**:
 - powstanie **dotychczas nieistniejącego** prawa,
 - prawo podmiotowe **powstaje jednocześnie z nabyciem**,
- nabycie pierwotne i pochodne a nabycie translatywne i konstytutywne – relacja krzyżowania się.

Utrata prawa podmiotowego

- osoba, której prawo wcześniej przysługiwało, **nie ma go**,
- przyczyny:
 - nabycie prawa **przez inną osobę** – przeniesienie prawa **podmiotowego na inną osobę**,
 - **wygaśnięcie** prawa – wskutek **zdarzeń wskazanych w ustawie** dane **prawo gaśnie** – definitywnie przestaje istnieć,
 - **konfuzja** – połączenie na skutek jakichkolwiek zdarzeń w rękach tej samej osoby prawa i sprzężonego z nim obowiązku.

REALIZACJA PRAWA PODMIOTOWEGO

Wykonywanie prawa podmiotowego

- realizacja przez podmiot **stanów rzeczy lub zachowań** zmierzających do **uzyskania lub zabezpieczenia prawnie uznanych interesów** tego podmiotu, ze względu na które **obowiązujące normy prawne** wyznaczyły dane prawo podmiotowe,
- **zasadniczo nie musi być wykonywane osobiście**, realizowane także przez inne osoby,
- **zarówno czynność faktyczna** (działanie lub zaniechanie), **jak i czynność prawna** (w przypadku kompetencji),

Wykonywanie prawa podmiotowego

- **czynienie ze swego prawa użytku** – zachowanie zgodne z treścią prawa:
 - podejmowanie **działania lub zaniechania**, które umożliwia **uprawnienie bezpośrednie**,
 - **korzystanie z nakazanego zachowania drugiej** strony stosunku prawnego, odpowiadającej treści **roszczenia**,
 - **dokonanie czynności prawnej**, na którą pozwala **uprawnienie kształtujące**,
 - domaganie się **ukształtowania stosunku prawnego przez sąd**, zgodnie ze swoim uprawnieniem.

Nadużycie prawa podmiotowego

- wykonywaniem prawa **nie jest** zachowanie **niezgodne z treścią norm prawnych** wyznaczających określone typy lub postacie praw podmiotowych – **nie korzystają z ochrony** przewidzianej przez system prawny,
- nie wykonuje swojego prawa ten, kto działa **formalnie w jego granicach** określonych przepisem ustawy czy treścią umowy, ale w **sposób naganny moralnie**,
- **art. 5 KC:** *Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony,*

Nadużycie prawa podmiotowego

- stosowanie **art. 5 KC**:
 - ustalenie, czy w świetle **właściwych przepisów** osoba ma przymiot **podmiotu prawa podmiotowego**, a jej **postępowanie jest zgodne z treścią** tych przepisów,
 - sąd rozważa, czy ze względu na **szczególne okoliczności** konkretnej sprawy, wykonanie prawa podmiotowego **nie prowadziło do kolizji z zasadami współżycia społecznego lub społeczno-gospodarczym przeznaczeniem danego prawa**,
- służy **wyłącznie ochronie** podmiotu zobowiązanego,

Nadużycie prawa podmiotowego

- **nie może być samodzielną podstawą nabycia** praw podmiotowych,
- **nie może być jedyną podstawą prawną** powództwa (por. wyrok SN z dnia 19 marca 2002 r., IV CKN 892/00, Legalis; wyrok SN z dnia 26 października 2017 r., II CSK 7/17, Legalis),
- **możliwe** dochodzenie roszczeń powstałych w wyniku **zaistnienia stanów faktycznych**, których **jednym ze składników** jest **działanie** będące **nadużyciem prawa**,

Nadużycie prawa podmiotowego

- zasadniczo dotyczy **wszelkich praw podmiotowych** przysługujących **osobom fizycznym i osobom prawnym**, a także takich roszczeń jak roszczenia posesoryjne,
- **granica** wszystkich uprawnień materialnego prawa prywatnego są **normy prawne**, postanowienia **czynności prawnych**, **normy moralne (zasady współżycia społecznego)** i **społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa**,
- odwołanie do **kryteriów ocennych**,
- ocena zarówno **zachowania uprawnionego**, jak i **zobowiązanego**,
- cel klauzuli generalnej: **zapewnienie aksjologicznej i funkcjonalnej zgodności** systemu prawnego ze **stosunkami prawnymi**.

Ochrona praw podmiotowych

- zasada: ochrona prywatnych praw podmiotowych należy do **zadań państwa**, w tym **wyłączne uprawnienie** do stosowania **przymusu** w celu **ochrony praw**,
- **postępowanie sądowe**,
- **pomoc własna**,

Ochrona praw podmiotowych

- **postępowanie sądowe:**
 - **powództwo** – kompetencja **zwrócenia się do sądu** lub innego organu państwowego, aby sprawę **rozpatrzył i orzekł o konsekwencjach prawnych** wynikających z naruszenia lub zagrożenia prawa podmiotowego,
 - **ochrony udziela państwo** przez sądy i komorników,
 - wyjątek: zobowiązania naturalne,
- **pomoc własna** – w przypadkach **ściśle określonych** przez ustawodawcę – ochrona **przez samych uprawnionych**,
 - **prewencyjna: samoobrona** – odparcie niebezpieczeństwa grożącego pewnym prawom podmiotowym lub stanom faktycznym prawnie chronionym (np. art. 343 § 1 KC),
 - **następcza: samopomoc** – uprawniony sam przymusowo wykonuje swoje prawo podmiotowe lub zabezpiecza chroniony prawnie stan faktyczny (np. art. 343 § 2 KC).

Kolizja praw podmiotowych

wykonywanie jednego prawa podmiotowego wyłącza faktyczną
możliwość wykonania innego prawa podmiotowego

sposoby rozwiązywania:

system **preferencji**

system **redukcji**

- zaspokojenie interesu podmiotu **korzystającego z pierwszeństwa**,
- **nieuwzględnienie** interesu podmiotu, którego prawo pozostaje **w dalszej kolejności**,
- np. czas powstania / chwila ujawnienia prawa w księdze wieczystej jako kryterium określające pierwszeństwo ograniczonych praw rzeczowych (art. 249 § 1 KC i art. 11 UKWH),
- pozwala w **pewnej mierze** na uwzględnienie **interesów wszystkich uprawnionych**,
- np. odpowiednia redukcja nagrody przyrzeczonej w ogłoszeniu publicznym, według ustaleń sądu (art. 920 § 3 KC).

Dziękuję za uwagę !